

Een motivering in de accountantsverklaring?

Prof. Drs. J. A. van Manen

Inleiding

In een belangwekkend artikel in het MAB van september 1990 komt Ophof tot een aantal stellingen ter zake van de functie van de accountant. Deze stellingen zal ik hier behandelen.

- 1 Onpartijdigheid, naast deskundigheid en onafhankelijkheid, is een essentiële van het accountantsberoep.
- 2 Het mag niet zo zijn dat degenen die in de accountant vertrouwen moeten kunnen hebben dat vertrouwen alleen maar kunnen verwerven door in hem te geloven.
- 3 Onpartijdigheid moet – in tegendeel – blijken uit de motivering die noodzakelijk tot het gegeven oordeel leidt.
- 4 In een verklaring mag niet gesteld worden dat de jaarrekening een getrouw beeld geeft van vermogen en resultaat als de accountant van oordeel is dat een getrouwer beeld mogelijk zou zijn.
- 5 Het huidige noch het nieuwe verklaringenstelsel doet aan het voorgaande recht.
- 6 Bij het opstellen van theorieën over en het maken van analyses van de accountantsfunctie moet niet worden uitgegaan van rechtsbegrippen die in de concrete situatie niet toepasbaar blijken te zijn, terwijl andere wel toepasbare rechtsbegrippen beschikbaar zijn.

Onpartijdigheid

Met de eerste stelling ben ik het eens. Het is belangrijk om aan deze onpartijdigheid bijzondere aandacht te besteden. Belangrijk is dat hier staat onpartijdigheid en niet objectiviteit. Objectiviteit is namelijk niet haalbaar.

Ook met de tweede stelling ben ik het eens. Een belangrijk gegeven is dat de lezer van een

accountantsverklaring zich er niet van kan verzekeren dat de accountant in een specifiek geval onpartijdig is geweest in zijn oordeel. Wij kunnen een parallel trekken met een passagier van een vliegtuig die zich er niet van kan verzekeren dat de piloot van een vliegtuig nuchter en uitgeslagen is en zich niet zal laten leiden door een bui van overmoed. In de luchtvaart zijn waarborgen aanwezig (onder meer in de vorm van kwaliteitsbeheersing door luchtvaartmaatschappijen; ook accountantsmaatschappen doen aan kwaliteitsbeheersing). Passagiers doen er goed aan te vliegen met een maatschappij die niet al te veel ongelukken heeft gehad en kennelijk hoge eisen stelt aan de piloten. De vergelijking gaat op één punt mank: de lezer van een accountantsverklaring kan de accountant zelf niet kiezen. Dat is inderdaad een probleem. Dit probleem is gesignaleerd door de Werkgroep Dynamische Functieanalyse (zie 'Neutraal maar niet passief', hoofdstuk IV). De werkgroep heeft als mogelijkheid genoemd de accountant te doen benoemen door een breed samengestelde Raad van Commissarissen waarin alle groepen van belanghebbenden – zo mogelijk – zijn vertegenwoordigd, met daarbij de kanttekening dat in het oog moet worden gehouden dat niet alleen om redenen van onpartijdigheid van de accountant tot verbreding van de Raad van Commissarissen kan worden overgegaan.

De derde stelling kan, blijkens het artikel, worden gelezen als een aanbeveling om per post in de jaarrekening een toelichting van de accountant te verschaffen. De accountant heeft dan de gelegenheid verantwoording af te leggen omtrent zijn oordeelvorming, in het bijzonder wat betreft de

Prof. Drs. J. A. van Manen is vennoot van Coopers & Lybrand Dijker van Dien en hoogleraar accountantscontrole aan de Rijksuniversiteit Groningen.

onpartijdigheid van zijn oordeel. Het door middel van een verklaring verantwoording afleggen voor het gevormde oordeel is voor accountants aantrekkelijk en daarom het onderzoeken waard. Ophof stelt voor om dat te doen door middel van het geven van méér inzicht door de accountant in de hardheid van de cijfers.

Dat de gebruiker van een jaarrekening meer inzicht moet krijgen in de hardheid van de cijfers ben ik met Ophof eens. De onpartijdigheid van de accountant kan niet wegnemen het belangrijke gegeven dat bepaalde posten in een jaarrekening niet kunnen worden vastgesteld zonder subjectieve oordeelvorming. Daarom is het gewenst dat in een jaarrekening onderscheid wordt gemaakt tussen harde cijfers en zachte cijfers. Het huidige stelsel van normen voor de jaarverslaggeving voorziet daar niet in. In het MAB van april 1989 heb ik een uitbreiding van de norm bepleit. Het inzicht van de lezer van een jaarrekening wordt bevorderd als uit de jaarrekening het onderscheid blijkt tussen harde, op registraties gebaseerde, cijfers en zachte cijfers, die op schattingen zijn gebaseerd. Ophofs vraag om meer informatie over de 'hardheid' van cijfers is naar mijn oordeel een goede aanleiding voor de Raad voor de Jaarverslaggeving om een richtlijn ter zake van schattingen te ontwerpen. Een belangrijk aspect dat de Raad voor de Jaarverslaggeving daarbij in ogenschouw zal nemen is het zwaarwegende belang van de privacy voor vennootschappen. Als voorbeeld moge dienen een op te nemen voorziening voor nog te verwachten claims in verband met in het verleden veroorzaakte schade aan het milieu. Het opnemen van een voorziening (op basis van een schatting) kan tot gevolg hebben dat er inderdaad een claim komt en dat de onderhandelingspositie van de vennootschap bij de afwikkeling daarvan is verzwakt door het verstrekken van inzicht in de eigen schattingen. Hier staat tegenover dat het niet opnemen van een voorziening kan leiden tot een onjuiste weergave van de financiële positie van de vennootschap.

De normen voor de jaarverslaggeving zijn vastgelegd in de wet. Bij de totstandkoming van de wet heeft een afweging plaatsgevonden tussen de

belangen van inzicht en privacy: bestuurders worden verplicht om bepaalde informatie omtrent vermogen en resultaat te geven, zij hoeven echter niet alle informatie die belanghebbenden kunnen vragen aan het publiek prijs te geven. Wat wel en wat niet aan informatie dient te worden verschaft blijkt uit wetten en jurisprudentie. Voorzover deze wetten en jurisprudentie om een nadere concretisering vragen kunnen bestuur en accountant mede gebruik maken van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving (uitgegeven door de Raad voor de Jaarverslaggeving). Als de accountant van oordeel is dat het inzicht wordt gediend door een nadere toelichting bij een bepaalde post zal hij het bestuur adviseren die toelichting te geven. Als het bestuur dat advies opvolgt vervalt voor de accountant de noodzaak om in zijn verklaring een motivering op te nemen: de verklaring zou een doublure van de toelichting worden.

Als het bestuur het advies niet opvolgt zal de accountant nagaan of dit niet opvolgen strijdig is met de wet. Strijdigheid met de wet zal in het algemeen gevolgen hebben voor de strekking en de bewoordingen in de accountantsverklaring: zowel in het nu fungerende stelsel van accountantsverklaringen als in het stelsel dat wordt voorgesteld door het NIVRA-bestuur.

Stel nu eens dat de accountant tot het oordeel komt dat de richtlijnen en de wet weliswaar zijn toegepast maar dat toch meer inzicht wenselijk is. In dat geval moet de accountant in zijn verklaring er het zwijgen toe doen. Hij kan het bestuur adviseren meer informatie te geven dan is voorgescreven maar hij moet het bestuur daartoe niet gaan dwingen. Hij zou dan namelijk treden in de bevoegdheid van de wetgever. Het zelf vermelden van de door hem wenselijk geachte toelichting in de verklaring is dan ook niet op zijn plaats.

Terecht kan Ophof stellen dat de interpretatie van wetten en richtlijnen niet altijd kan plaatsvinden zonder subjectieve oordeelvorming en dat de accountant dan zal moeten motiveren waarom aan de wetten en richtlijnen een bepaalde uitleg is gegeven. Als zo'n motivatie wenselijk is dan zal de accountant daarover inderdaad een motivering op kunnen nemen in de verklaring maar ook

hier geldt weer dat het bestuur de vrijheid moet hebben zich tegen deze toevoeging te verzetten als deze toevoeging zou leiden tot meer informatieverschaffing dan volgens de wet vereist is.

Het moge duidelijk zijn dat ik mij met de derde stelling van Ophof niet kan verenigen maar bepleit dat de richtlijnen voor de jaarverslaggeving worden uitgebreid op het punt van de schattingen.

'Een getrouwer beeld'

Ophof gaat er, mijns inziens ten onrechte, van uit dat sprake kan zijn van een 'getrouwer beeld'. Met 'geeft een getrouw beeld' bedoelt de accountant dat volgens normen die in het maatschappelijk verkeer als aanvaardbaar worden beschouwd een zodanig inzicht wordt gegeven dat een verantwoord oordeel mogelijk is. Dit sluit aan bij artikel 362 lid 1 BW. Als blijkens een accountantsverklaring een getrouw beeld wordt gegeven wil dat zeggen dat de jaarrekening voldoet aan de wettelijke eisen ten aanzien van het te geven inzicht. De lading die het begrip getrouw beeld heeft laat niet toe dat wordt gesproken van getrouwer beeld!

Dit maakt een behandeling van Ophofs vierde stelling (dat in een verklaring niet gesteld mag worden dat de jaarrekening een getrouw beeld geeft als de accountant van oordeel is dat een getrouwer beeld mogelijk zou zijn) niet eenvoudig. Deze stelling heb ik als volgt geïnterpreteerd: 'niet mag worden gesteld dat de jaarrekening een getrouw beeld geeft als de accountant van oordeel is dat meer of beter inzicht mogelijk zou zijn'. Met deze stelling kan ik mij niet verenigen.

Het inzicht dat een jaarrekening die voldoet aan de eisen van de wet, kan geven, is beperkt. Genoemd kunnen worden:

- de invloed van schattingen en schattingsverschillen (bijvoorbeeld een voorziening voor dubieuze debiteuren, die later te omvangrijk blijkt);
- de invloed van incidenten (bijvoorbeeld: een eenmalige lucratieve order of een meevaller in de valutasfeer);
- de onmogelijkheid om bepaalde kosten goed

toe te rekenen aan de desbetreffende jaren (bijvoorbeeld kosten van research en van reclame);

- resultaten op uitgevoerde projecten die, uit een oogpunt van voorzichtigheid, pas kunnen worden genomen bij de oplevering van projecten.

Er is geen enkel stelsel van waardering en resultaatbepaling dat al deze problemen op een aanvaardbare wijze kan oplossen. Ieder stelsel heeft tekortkomingen. Op de keuzes die door het bestuur worden gemaakt zal altijd kritiek mogelijk zijn. Het is van groot belang dat bestuur en accountant discussiëren over deze keuzes. Dergelijke discussies zullen leiden tot meer inzicht voor de partijen in die discussie.

Als de accountant van oordeel is dat een beter inzicht mogelijk is dan het inzicht dat door de jaarrekening wordt gegeven kan hij het bestuur adviseren de jaarrekening aan te passen. Het is goed mogelijk dat de directie goede gronden heeft om de adviezen van de accountant niet te volgen. De accountant zal dan na moeten gaan of toch sprake is van een getrouw beeld (dat wil zeggen of het vereiste inzicht wordt gegeven). Daarbij dient hij zich te realiseren dat op meerdere manieren een getrouw beeld gegeven kan worden en dat hij de wijsheid niet in pacht heeft! Voorkomen moet worden dat bestuurders, die goede redenen hebben om een goedkeurende verklaring te wensen, tegen beter weten in de adviezen van de accountant ter zake van de verslaggeving gaan navolgen.

Ophof gaat voorbij aan de verantwoordelijkheid van het bestuur om zelf keuzes te maken ten aanzien van het meest wenselijke stelsel voor de verslaggeving en ten aanzien van de bepaling van de hoogte van voorzieningen en waardecorrecties. Als een accountant van oordeel is dat sprake is van een getrouw beeld dan hoeft niets hem er van te weerhouden dat uit te spreken. Als hij het publiek meer inzicht wil geven dan wettelijk vereist is dan kan het bestuur hem daarvan weerhouden met een beroep op het belang van de vennootschap. Niets kan de accountant er van weerhouden te verklaren dat een getrouw beeld een getrouw beeld is. Uiteraard dient de accountant

zich wel af te vragen of de argumenten van het bestuur hout snijden. Als de kwaliteit van de discussie niet meer is dan een botte afwijzing van goede adviezen dan moet de accountant zich afvragen of het zinvol is om bij de desbetreffende cliënt te blijven functioneren. Als een relatie tussen directie en accountant zodanig is dat de adviezen van de accountant zonder meer terzijde worden geschoven dan is het in het belang van de vennootschap dat een andere accountant wordt aangesteld.

Het voorgaande maakt een bespreking van de vijfde stelling overbodig.

Ten slotte

Conform het bepaalde in het Burgerlijk Wetboek (artikel 393 lid 4) brengt de accountant verslag uit omtrent zijn onderzoek aan commissarissen en aan het bestuur. De vorm van dit verslag is vrij. Commissarissen, bestuur en accountant van een vennootschap doen er goed aan met elkaar af te spreken welke gegevens in dit verslag dienen te worden opgenomen. Naar mijn oordeel zijn punten van het accountantsverslag onder meer:

- schattingen en effecten daarvan;
- incidenten die het resultaat beïnvloeden;
- vertekeningen in de weergave die samenhangen met de inherente beperkingen van het gekozen waarderings- en resultaatbepalingsstelsel;
- analyses van vermogen en resultaat die naar het oordeel van de accountant een bijdrage kunnen geven aan het inzicht van bestuur en commissarissen;
- belangrijke onderwerpen van discussie tussen bestuur en accountant.

Voor de goede orde: het verdient de voorkeur dat het bestuur (respectievelijk de financiële functionarissen van de vennootschap), zelf omtrent bovenstaande punten commissarissen informeert. Het verslag van de accountant kan dan dienen als aanvulling respectievelijk bevestiging van deze informatie. Van groot belang is in dit kader dat de accountant regelmatig – dat wil zeggen eenmaal per jaar – overleg voert met commissarissen en bestuur gezamenlijk.

Het uitbrengen van een verslag (conform artikel 393 lid 4) kan, als de commissarissen dat wensen, wel degelijk het karakter krijgen van een verantwoording van de accountant. Niets hoeft de commissarissen er van te weerhouden de accountant te vragen zijn oordeel omtrent belangrijke posten in de jaarrekening te motiveren. Het functioneren van accountants is er op gericht het inzicht dat derden krijgen in de financiële gang van zaken te bevorderen. De bewegingsvrijheid die de accountant heeft, is in de besloten kring van bestuur en commissarissen groter dan in het publieke verkeer. De bestaande spelregels voor de verslaggeving bieden in de meeste gevallen geen ruimte om de buitenstaanders (niet zijnde commissaris) inzicht te geven in de discussie tussen bestuur en accountant. Dat is uit een oogpunt van inzicht te betreuren, maar uit een oogpunt van privacy te billijken.

Het moge duidelijk zijn dat de functie van een accountant een geheel andere is dan die van een rechter. Met Ophof (zesde stelling) ben ik van oordeel dat bij het opstellen van theorieën over en het maken van analyses van de accountantsfunctie, niet moet worden uitgegaan van rechtsbegrippen die in de concrete situatie niet toepasbaar blijken te zijn terwijl andere, wel toepasbare rechtsbegrippen beschikbaar zijn. Daarom ben ik in mijn betoog voorbij gegaan aan zijn vergelijking van de accountantsverklaring met de uitspraak van een rechter. Misschien is de accountantsverklaring wel beter te vergelijken met een sticker van een APK-keuring of het summiere rapport van een keuringsarts. Bij dat laatste is ook de privacy van grote betekenis.

Literatuur

- Studierapport NivRA-Werkgroep Dynamische Functieanalyse
'*Neutraal maar niet passief*', 1980.
- Accountant en Commissaris, nazien en toezien*', NivRA-brochure, 1985.
- G. G. M. Bak, 'Controle en advies: de rol van de controlerend accountant bij het tot stand komen van de jaarrekening', in *Maatschappelijke Berichtgeving*, bundel opstellen aangeboden aan Prof. Drs. J. W. Schoonderbeek, Amsterdam 1986.
- H. P. J. Ophof, 'De getrouwheid van de accountantsverklaring',

De Accountant, oktober 1987.

J. A. van Manen, 'Accountantscontrole en schattingen', *MAB*, april 1989.

VAS-Studiedag 1989, verslag uitgegeven door Vereniging van Accountancy Studenten, mei 1990.

J. A. van Manen, '*Harde en zachte cijfers*', oratie, Groningen 24 april 1990.

H. P. J. Ophof, 'De accountant, agent of vertrouwensman?', *MAB*, september 1990.

Accountancy in Oost-Europa

Prof. L. C. van Zutphen

In Oost-Europa zijn de economische veranderingen in volle gang. Dit komt tot uitdrukking in een verander(en)de wetgeving welke buitenlandse investeringen en vrije concurrentie mogelijk maken. Daarom is het voor Oosteuropese bedrijven noodzakelijk om marktgericht te werken. Een van de voorwaarden om dit mogelijk te maken is het beschikken over een administratie welke geschikt is om als 'tool of management' dienst te doen. Als logisch gevolg van deze veranderende functie van de administratie komt men ook in Oost-Europa te staan voor het vraagstuk van de betrouwbaarheid van de uitkomsten van het administratieve systeem en de daaruit te genereren informatievoorziening.

Overigens was er ook in het verleden wel degelijk sprake van cijfermatige verantwoording en controle van deze rapportages. Immers de overheid wilde beschikken over goede gegevens om de produktie te plannen, terwijl de voortgang van de geplande produkties enzovoort bewaakt moest worden. Cijfers gaven echter geen juist inzicht in kwantitatieve en kwalitatieve verhoudingen in de produktiehuishoudingen. Zowel door de opsteller als de gebruiker werden zij meer gebruikt om eigen doelstellingen te realiseren. Door de ingezette ontwikkelingen waardoor de plan-economie steeds verder terrein verliest en er tevens buitenlandse investeerders op de markt verschijnen wordt de roep om onafhankelijke accountants in deze landen steeds groter. De accountantsmaatschappen zoals wij die kennen krijgen steeds meer

Prof. L. C. van Zutphen, registeraccountant, is voorzitter van het Bestuurscollege van Coopers & Lybrand Dijker Van Dien. Buitengewoon hoogleraar accountancy aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. Lid van de Orde van Organisatiekundigen en -adviseurs.